

Sunniviisilisest vabatahtlikuks. Tätoveerimise ajalugu Eesti aladel

Oskar Poll*

Tätoveerimine ehk tindi kandmine naha alla on üks paljudest pöördumatust kehamuutmis-tehnikatest ja on neist ilmselt kõige vanem ning levinuim.¹ Ajaloolised ja arheoloogilised leiud tõestavad, et tätoveerimist on praktiseeritud üle maailma erinevate põlisrahvaste seas tuhandeid aastaid.² Euroopa aladelt vanim ning tuntuim tätoveeritud muumia pärineb umbes 3250 aastat eKr., tuntud kui jäämees Ötzi.³ Põhjused, miks inimesed läbi ajaloo oma keha märgistasid, on erinevad – näiteks grüpiidentiteedi loomiseks,⁴ terapeutilistel eesmärkidel,⁵ karistuslikul eesmärgil,⁶ sõjaliste saavutuste näitamiseks⁷ jpm. Kuigi Lääne uurijad on tätoveerimisele tähelepanu pööranud erinevate põlisrahvaste juures, eriti Aafrikas ja Okeaanias, on Euroopas tätoveeringud ajalookäsitluses enamasti tagaplaanile jäänud. See on tekitanud hulgaliselt vastamata küsimusi, nagu näiteks: millal jõudis tätoveerimine Euroopasse, sealhulgas Eestisse?, kui levinud see on olnud?, kes lasid ennast tätoveerida? jne. Käesolevas artiklis annan ajaloolise ülevaate tätoveerimise kujunemisest Eesti aladel, tutvustan tätoveerimise seoseid kurjategijate sunniviisiliste märgistustega kuni selle kaotamiseni 1863. aastal ning seejärel meremeeste mõju tätoveerimise arengule Eestis. Samuti toon välja, mis toimus tätoveerimise kultuuris samal ajal Nõukogude Liidus ja Ameerika Ühendriikides, selleks et leida Eesti tätoveerimise kultuuri arengu eripärasid ning nende põhjuseid.

Sunniviisiline märgistamine

Sunniviisilisi märgistusi on kasutatud üle maailma karistuslikul või riikliku omistamise eesmärgil pikka aega. Juba Rooma impeeriumis kaotasid märgistatud koos karistusega kõik oma õigused, vara ja vabaduse.⁸ Eesti aladelt vanim teadaolev märgistamist kirjeldav informatsioon pärineb Henriku Liivimaa kroonikast,⁹ milles on nenditud, et eestlased „[– – –] kiskudes nad riietest paljaks

* Oskar Poll (1996), MA, tätoveerimiskunstnik, oskar.poll@gmail.com

¹ J. Caplain. Introduction. – J. Caplain (toim.). *Written on the Body. The Tattoo in European and American History*. Princeton, 2000, lk. xi.

² A. Deter-Wolf, B. Robitaille, L. Krutak, S. Galliot. The World's oldest tattoos. – *Journal of Archaeological Science* 2015, nr. 5, lk. 19.

³ M. Sarnadel, M. Melis, M. Miccoli, E. Egarter Vigil, A. R. Zink. Complete mapping of the tattoos of the 5300-year-old Tyrolean Iceman. – *Journal of Cultural Heritage* 2015, nr. 16, lk. 753.

⁴ C. Lèvi-Strauss. *Structural Anthropology*. New York, 1963, lk. 257.

⁵ L. Krutak. Therapeutic tattooing in the Arctic: Ethnographic, archaeological and ontological framework of analysis. – *International Journal of Paleopathology* 2019, nr. 25, lk. 99–109.

⁶ S. E. Thompson. *Tattoos in Japanese Prints*. Boston: MFA Publications, 2017, lk. 10; M. Gustafson. *The Tattoo in the Later Roman Empire and Beyond*. – J. Caplain (toim.). *Written on the Body: The Tattoo in European and American History*. Princeton, 2000, lk. 22.

⁷ L. Krutak. *Tattoos, Totem Marks, and War Clubs*. – A. Deter-Wolf, C. Diaz-Granados (toim.). *Great Needles. Ancient Tattoo Traditions of North America*. Austin: University of Texas, 2013, lk. 95.

⁸ M. Gustafson. *The Tattoo in the Later Roman Empire and Beyond*. – J. Caplain (toim.). *Written on the Body: The Tattoo in European and American History*. Princeton, 2000, lk. 22.

⁹ E. Tarvel (toim.). *Henriku Liivimaa kroonika*. Tallinn: Eesti Raamat, 1982, lk. 111.

ja teinud oma mõõkadega nende selgadele ristid [– – –]“, mis kirjeldab märgistamist piinamise eesmärgil enne tapmist. Kui tõene see informatsioon on, on juba teine küsimus, sest usulistel põhjustel võivad kroonikas esitatud faktid olla ka välja mõeldud või moonutatud lihtsalt sel põhjusel, et jätta eestlastest barbaarsemat muljet.

Õigusteadlane Leo Leesment on välja toonud, et 14. sajandi rüütliõiguse sätetes kirjutatakse: „Varastab ta aga alla ühe veeringu, järgnegu hõõguva rauaga märgi tegemine põsele või kõrvadele või antagu peksta, kui ei lunasta end kuue margaga.“¹⁰ Vargusi jaotati kaheks, suurteks ja väikesteks, suure varguse puhul isik poodi ja väikese puhul põletati näkku märk, et teda varguse kordumisel ära tunda.¹¹ Seega, sunniviisilise märgistamise peamine põhjus on olnud läbi ajaloo kurjategijate identifitseerimine. Rootsi ajast on säilinud üleskirjutus 1685. aastal toimunud piiririkumistest Helme kihelkonnas Patküla ja Löve maade vahelisel alal, kus ristikivid olid seadusevastaselt ümber tõstetud. Peasiüdlaseks leiti olevat Pallo Tönn, keda karistati 12 piitsahoobiga, seejärel lõigati tal mõlemad kõrvad ära ja põletati märk otsaette, millele järgnes igavene pagendus saatmine.¹² Koos Põhjasõjaga läksid Eesti alad Vene tsaaririigi koosseisu, kus karistati kõikidesse ühiskonnakihtidesse kuuluvaid isikuid kehaliste karistuste ja moonutamistega – piitsahobid (tihti lõppesid surmaga), erinevad märgistamised ning ninasõormete rebestamine.¹³

Riikliku omistamise eesmärgil algatas Peeter I aastal 1712 ukaasi, millega ta käskis kõikidele desertööridele tätoveerida vasakule käele risti. Ta nõudis, et nimetatud kohta hõõrutaks püssirohuga, et rist oleks igavesti nähtav. Seadus võeti vastu ning tehti avalikuks 1715. aastal, kuid tühistati mõne aasta pärast, sest sellega kaasnes süütute inimeste märgistamine ning peksmine.¹⁴ Eestlasi see ukaas ei puudutanud, esiteks sellepärast, et ametlikult läksid Eesti alad Vene keisririigile alles 1721. aastal Uusikaupunki rahuga, ja teiseks toimusid esimesed nekrutite värbamised Balti kubermangudes alles 1797. aastal, vastavalt 1797. aasta 1. septembri ukaasile.¹⁵ Ajaloolane Abby M. Schrader on oletanud, et Peeter I sai desertööride tätoveerimisest tulenevalt mõtte alustada kinnipeetavate märgistamist Vene keisririigi sümboliga – kotkaga. Kinnipeetavaid märgistati kuuma rauaga, mis oli täidetud väikeste nõeltega ning pärast põletamist hõõruti nõeltest tekkinud aukudesse püssirohtu, et märgistus oleks igavene. 1753. aastal kehtestati sundmärgistamine üle Vene keisririigi ning asendati kõik eelnevad märgid, sealhulgas kotka kujutis, erinevate akronüümidega. Kriminaale, kes olid eelnevalt mõistetud hukkamisele, karistati nüüdsest avalikult piitsutamise, ninasõormete rebestamise ning märgistamisega põskedele ja otsaette tähtedega „BOP“ (vn. k. varas), mis määras nende staatuse ühiskonnas kriminaalina. Samuti hakati märgistust kasutama hulguste ja põgenike jaoks.¹⁶ Balti kubermangus märgistati kindlustesse sunnitööle saadetuid.¹⁷

Kui tegemist oli meessoost isikuga, järgnes piitsutamisele näo märgistamine, kuid vaid raskemate kuritegudega, nagu mõrv ja röövimine, kaasnes sunniviisiline märgistamine.¹⁸ Naisi ei märgistatud, sest usuti, et naised üritavad vähem põgeneda.¹⁹ Samuti vabastati 1785. aastast alates kõrgklass kehalistest karistustest.²⁰ Eesti aladelt on teada sunnitööle saatmist ja märgistamist kirjeldav juhtum 1792. aastast, kui tapeti Johann Gustav Tardel. Suurima karistuse sai Ado Juhan – kõigepealt 30 vitsahoopi, seejärel põletati talle põskedele ja otsaette „BOP“ ning rebiti puruks

¹⁰ L. Leesment. Pärast lõpliku kohtuotsust. – Nõukogude Õigus 1971, nr. 4, lk. 249.

¹¹ Samas.

¹² L. Leesment. Kohtuprotsesse Liivimaal Rootsi ajal (XVII saj.). – Nõukogude Õigus 1970, nr. 3, lk. 156.

¹³ A. M. Schrader. Branding the Other/Tattooing the Self. – J. Caplain (toim.). Written on the Body: The Tattoo in European and American History. Princeton, 2000, lk. 174.

¹⁴ A. M. Schrader. Branding the Other/Tattooing the Self, lk. 180.

¹⁵ L. Aarma. Kirjaoskus Eestis 18. sajandi lõpust 1880. aastateni. Tallinn: ENSV Teaduste Akadeemia, 1990, lk. 35.

¹⁶ A. M. Schrader. Branding the Other/Tattooing the Self, lk. 180–181.

¹⁷ A. Must. Siber ja Eesti. Jalaraua kolin. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2012, lk. 221.

¹⁸ P. Kask. Sindi mõisavalitseja Johann Gustav Tardeli tapmisloo ühiskondlikust taustast. – Kleio 1988, nr. 1, lk. 89.

¹⁹ A. M. Schrader. Containing the Spectacle of Punishment: The Russian Autocracy and the Abolition of the Knout, 1817–1845. – Slavic Review 1977, nr. 4, lk. 614.

²⁰ N. S. Kollmann. Marking the Body in Early Modern Judicial Punishment. – Harvard Ukrainian Studies 2006, nr. 28, lk. 562.

ta ninasõõrmed. Pärast seda aheldati ta ketti ja saadeti eluaegsele sunnitööle Daugavgrīvasse.²¹ Ei ole teada, kui levinud oli märgistamine karistuse otstarbel Eesti aladel, kuid arvestades 1801. aasta juhtumit, kus Udeva mõisa mehed Juri Jurisson, Tago Mart ja Vedro Mihkel tapsid Norra mõisa valitseja Talcheni ning nende karistamise käigus avastati, et Eestimaa kubermangus puudus märgistamiseks vajalik meister,²² siis võib arvata, et Eesti aladel ei olnud 19. sajandi algul veel märgistamine karistamise otstarbel nii tugevalt juurdunud kui ülejäänud Venemaa keisririigis.

1845.–1846. aasta regulatsioonidega võeti põletusraudade asemel kasutusele tätoveerimisnõelad,²³ mis olid sarnased tätoveerimispressiga. Märgistamiseks kasutati erinevaid akronüüme, sõltuvalt isiku kuritööst. Näiteks sunnitööle saadetuid märgistati lühendiga KAT ehk *каторжник*, eesti k. 'sunnitööline/süüdimõistetud'.²⁴ Liivimaa aladelt pärit ajalehes on kirjutatud, kuidas 1858. aastal põgenes sunnitöölt keegi Wilhelm Nedaz, kelle näkku oli tembeldatud KAT.²⁵ Neid, kes väitsid oma nime mitte mäletavat, märgistati tähega Б.²⁶ Vanadest Liivimaa ja Eestimaa kubermangu ajalehtedest on võimalik leida mitmeid tagaotsimiskuulutusi seoses isikutega, kelle paremale käele on märgistatud täht Б.²⁷ Kuigi ka mujal Euroopas oli kurjategijate sunniviisiline märgistamine levinud, ei olnud kusagil tegemist nii suure ettevõtmisega, kui seda on läbi aegade olnud Vene impeeriumis, kus kasutati märgistamist inimeste kontrollimiseks ning identifitseerimiseks. Samuti näidati sellega, et märgistatud isik kuulub riigile. Kuni 1863. aastani käis sunnitööle mõistmise juurde ihunuhtlus ja sunniviisiline märgistamine.²⁸

Hulgused ja kinnipeetavad hakkasid kasutama riigipoolseid sunniviisilisi märgistusi enese sotsiaalse staatuse piiritlemiseks ning grupiidentiteedi loomiseks nii Venemaa keisririigis kui ka varasel Nõukogude Venemaal.²⁹ 19. ja 20. sajandi Venemaa kriminoloogid, etnograafid ja sotsioloogid leidsid, et hulgustel oli kõige privilegeeritum positsioon hierarhilises vanglamaailmas. Hulgustel olid oma keerulised reeglid ja kohtud, kus nad võtsid vastu otsuseid ja teostasid karistusi. Neil olid oma laulud, kirjandus, keel ning kombes.³⁰ Nad tundsid uhkust oma märgistuste üle, mis kinnitasid nende staatust vanglahierarhias, armid ja märgistused määrasid nende prestiiži kaaslaste seas. Seetõttu pole imestada, et hulgused viisid asja kaugemale ning hakkasid ennast tätoveeringutega vabatahtlikult märgistama, et kinnitada oma kohta allilmas veelgi rohkem. Vaid kõige kogenenumatele kinnipeetavatele lubasid hulguste kohtud tätoveeringuid. Iseenese märgistamise kaudu pöörasid hulgused ümber võimusuhted, mis markeerisid nende sotsiaalset võõrandumist ühiskonnast, uhkuse ja kokkukuuluvuse sümboliteks.³¹

Vabatahtlik märgistamine

Tätoveerimistraditsioonid Euroopas on üle maailma tätoveerimist praktiseerivate kultuuride hulgast kõige rohkem mütologiseeritud ja valessti mõistetud.³² Matt Lodder on väitnud, et tätoveerimine on läänemaailmas olnud alati (ja jääb) marginaalseks ning selekteeritud praktikaks, samal ajal ka praktikaks, mis on alati eksisteerinud ühel või teisel tasemel ja alati keerulisemalt, nüansirikkamalt ning mitmekesisemalt, kui ükski professionaalne ajaloolane on seni teadvustanud.³³

²¹ P. Kask. Sindi mõisavalitseja Johann Gustav Tardeli tapmisloo ühiskondlikust taustast. – *Kleio* 1988, nr. 1, lk. 89.

²² A. Must. Siber ja Eesti. Jalaraua kõlin, lk. 221–222.

²³ Samas, lk. 222.

²⁴ N. S. Kollmann. Marking the Body in Early Modern Judicial Punishment, lk. 562.

²⁵ Anordnungen und Bekanntmachungen der Livländischen Gouvernements-Regierung. – *Livländische Gouvernements-Zeitung*, 18.08.1858, lk. 569.

²⁶ A. Must. Siber ja Eesti. Jalaraua kõlin, lk. 223.

²⁷ Tagesbefehl des Kriegsministers. – *Estländische Gouvernements-Zeitung*, 05.07.1854, lk. 7; *Officieller Theil*. – *Estländische Gouvernements-Zeitung*, 02.01.1856, lk. 2.

²⁸ A. Must. Siber ja Eesti. Jalaraua kõlin, lk. 253.

²⁹ A. M. Schrader. Branding the Other/Tattooing the Self, lk. 182.

³⁰ Samas, lk. 183–184.

³¹ Samas, lk. 185.

³² G. Angel. Recovering the Nineteenth-Century European Tattoo. – L. Krutak, A. Deter-Wolf (toim.). *Ancient Ink: The Archaeology of Tattooing*. University of Washington Press, 2017, lk. 107.

³³ M. Lodder. A Medium, Not a Phenomenon: An Argument for an Art-Historical Approach to Western Tattooing. – J. Martell, E. Larsen (toim.). *Tattooed Bodies: Theorizing Body Inscription Across Disciplines and Cultures*. Palgrave Macmillan, 2022, lk. 26.

Enne kui Euroopas tekkis müüt, et tätoveeringuid teevad ühiskonnas ainult kriminaalsed isikud, oli tätoveerimine enim levinud meremeeste seas ning teadaolevalt ei surnud tätoveerimine Euroopas kunagi välja, vaid oli enamasti praktiseeritud ning seostatud madalamate klassidega.³⁴ Nende hulka kuulusid ka meremehed. Ameerika Ühendriikide antropoloog A. Sinclair on välja toonud, et 90% Skandinaavia (Rootsi, Norra ja Taani) kaugsõidu meremeestest olid tätoveeritud ning et see oli nende seas vana traditsioon.³⁵ Kuigi protsendiline väärtus on küsitav, sest Sinclair pole nimetanud protsendi allikat, on see ikkagi oluline, sest tekitab küsimuse: millal tekkis tätoveerimise traditsioon Skandinaavia meremeeste seas ja kas Eesti meremehed olid tiheda suhtluse tõttu nendega samuti sellest traditsioonist mõjutatud?

Mitmed uurijad on varasemalt väitnud, et tätoveerimine Euroopas suri ristiusu mõjul välja ning puhkes taas õitsele koos James Cooki 1769. aasta ekspeditsiooniga Kaug-Idasse ja Okeaaniasse.³⁶ Kuigi Cooki ekspeditsioon mõjutas tätoveerimise tähelepanu spektrisse toomist angloameerika kultuuris, tutvustades terminit *tattoo*, eesti k. 'tätoveering', siis on teada mitmeid tätoveerimise ning tätoveeritud pärismaalastega seotud juhtumeid Euroopas enne Cooki reisi. Näiteks 1722. aastal ostis Saksimaa valitseja August Tugev (August II) kaks väidetavalt Brasiilia päritolu isikut, kes olid tätoveeritud, ning võttis nad oma õukonda, kus nad 1725. aasta 6. oktoobril ristiti nimega Friedrich Christian ja August Christian; mõlemad kingiti aga hiljem Vene tsaarile ja saadeti Peterburi.³⁷ Ja nagu eespool mainitud, kasutas Peeter I tätoveerimist desertööride märgistamiseks juba 1712. aastal. Seega ei olnud tätoveerimine kindlasti Euroopas tundmatu, ehkki sellel olid enamasti teised eesmärgid. Üks selliseid eesmäärke oli usu kinnitamine oma keha märgistamise kaudu. Ristiusu palverändurid, kes rändasid 17. sajandil Jeruusalemma, lasid oma keha kaunistada erinevate kristlike sümbolitega.³⁸

Tätoveerimise lugu läänes on suuresti vorminud näited, mis on nähtaval institutsionaalsete arhiivide kollektsioonides. Enamasti on need andmed ja fotod, mis on kogutud sõjaväes või vanglates, samuti ülestähendused kuulsuste ja teiste tähtsate tegelaste päevikutes või aruannetes,³⁹ tekitades seetõttu pooliku ja osalise ettekujutuse tätoveerimisest Euroopa ajaloos. Prantsuse ajaloolane Alain Corbin on intervjuus Marek Tammega väitnud, et meil ei ole võimalik midagi teada saada 19. sajandi lihtinimese kohta, kui ta ei ole olnud just kurjategija või heategija.⁴⁰ Sellest lähtudes on arusaadav, miks on raske või peaaegu võimatu leida informatsiooni lihtinimeste tätoveerimiskommetest ning miks suur osa allikaid on seotud kurjategijatega (erinevad tagaotsimiskuulutused), mistõttu võib jääda mulje, et tätoveeringuid leidis vaid kriminaalsetes ringkondades. Et see nii ei olnud, sellest annavad tunnistust järgmistes alapeatükkides esitatud erinevad allikad.

Tätoveerimine Eesti aladel Vene keisririigi koosseisus

Ei ole täpselt teada, millal hakkasid kriminaalid ennast Eesti aladel vabatahtlikult märgistama, kuid juba 1864. aasta ajalehes leidub kuulutus, milles otsitakse taga Heinrich Gutzmeri, kelle vasaku käe siseküljele on tätoveeritud rist, kolmnurk ja mõõgad ning parema käe siseküljele ankur.⁴¹ Väärrib märkimist, et tihti olid kriminaalide tätoveeringute motiivid mõjutatud meremeeste omadest ning nii nagu meremeestel, olid neilgi levinumateks motiivideks ankrud, südamed ja ristid. Ka inimesed seostasid tätoveeringuid eelkõige meremeestega (vähemalt Eesti aladel), nagu tõestavad erinevad tagaotsimiskuulutused, ajalehtede ja ajakirjade artiklid ning nende pealkirjad

³⁴ I. Dye. *The Tattoos of Early American Seafarers, 1796–1818*. – *Proceedings of the American Philosophical Society* 1989, nr. 4, lk. 520.

³⁵ A. T. Sinclair. *Tattooing – Oriental and Gypsy*. – *American Anthropologist* 1998, nr. 3, lk. 367.

³⁶ H. Ebensten. *Hearts and True Love*. London, 1953, lk. 14; R. Brain. *The Decorated Body*. New York, 1979, lk. 52; C. R. Sanders. *Customizing the Body: The Art and Culture of Tattooing*. Philadelphia, 1989, lk. 14.

³⁷ S. Oettermann. *On Display: The Tattooed Entertainers in America and Germany*. – J. Caplain (toim.). *Written on the Body: The Tattoo in European and American History*. Princeton, 2000, lk. 195.

³⁸ W. Lithgow. *The Total Discourse of the Rare Adventures and Painfull Peregrinations*. Glasgow, 1906, lk. 253.

³⁹ M. Lodder. *A Medium, Not a Phenomenon: An Argument for an Art-Historical Approach to Western Tattooing*, lk. 32.

⁴⁰ M. Tamm. *Kuidas kirjutatakse ajalugu?* Tallinn: Varrak, 2007, lk. 62.

⁴¹ *Anordnungen und Bekanntmachungen der Livländischen Gouvernements-Obrigkeith*. – *Livländische Gouvernements-Zeitung*, 18.12.1864, lk. 1092.

aastatest 1917–1864. Näiteks 1891. aasta 21. juunil ilmunud tagaotsimiskuulutus kasutatakse tätoveeringute sünonüümina mõistet *матросские знаки*, eesti k. 'meremeeste/madruste märgid'.⁴² Seega võib väita, et Eestis oli meremeeste tätoveerimise kultuur aluseks kurjategijate omale, mida kriminaalid mugandasid ning täiustasid oma arusaamade järgi. Juba 1900. aastal võib leida vägivaldada õhutavaid motiive, mis eristuvad meremeeste omadest sümbolite ja motiivide valiku poolest. Näiteks Liivimaa kubermangust Volmari kreisis pärit kurjategija Mihhail Volkovi paremale käele oli tätoveeritud alasti naine ning tema kõrvale mees, kelle ühes käes oli nuga ja teises inimese pea.⁴³ Mainitud tätoveering, mis hilisemal Nõukogude Liidu perioodil polnuksi kuigi eriline, oli seda omas ajas, sest erines tavalistest merega seotud motiividest, nagu ankrud ja laevad, ning näitas selle kandja vägivaldseid hoiakuid ümbritseva maailma suhtes.

Esmaseid seoseid meremeeste ja tätoveerimise vahel leiab Eesti aladelt baltisakslaste seast. Adam Johann von Krusenstern käis aastatel 1803–1806 ümbermaailmareisil purjelaevadega Nadežda ja Neva. Temaga koos reisid ka teisi baltisakslasi, nagu Otto von Kotzebue, Moritz von Kotzebue, Fabian Gottlieb von Bellingshausen ning ka vene aristokraat Fjodor Ivanovič Tolstoi. Kui Krusenstern oma meeskonnaga 1804. aastal Nuku Hiva saarele jõudis, võttis laeval koha sisse üks oskuslik tätoveerija ning peaaegu kõik laeva meremehed lasid oma keha tätoveerida.⁴⁴ Tätoveerija oli töötanud hommikust õhtuni ning tätoveeringu said nii Hermann Ludwig von Löwenstern, Fjodor Tolstoi kui ka Krusenstern ise, kes lasi käele tätoveerida oma naise Julia nime.⁴⁵ Pole teada, kui palju mõjutasid Krusensterni ja tema meeskonna ümbermaailmareisil saadud tätoveeringud üldist tätoveerimiskultuuri ja harjumusi Vene keisririigis, kuid võib arvata, et mingisugune mõju neil oli. Ajaloolane Elena Govor on väitnud, et erinevalt Euroopa ja Ameerika meremeestest ei olnud Vene meremehed 19. sajandi alguseks veel tätoveerimismoeaga kokku puutunud Venemaa üldise isolatsiooni tõttu ning et esimesed kokkupuuted tulid just nimelt Nuku Hiva saarelt.⁴⁶ Tegelikult olid Vene meremehed kindlasti varasemalt kokku puutunud teiste riikide meremeestega, kasvõi Läänemere ühenduse tõttu. Seega ei tohiks Krusensterni reisile, nii nagu James Cooki varasemale ekspeditsioonile, tätoveeringute populariseerimise osas Vene keisririigis liialt tähtsust omistada, vaid pigem peaks seda käsitlema kui ühte paljudest kokkupuudetest seoses tätoveeringutega Eesti ajaloos.

A. T. Sinclair on väitnud, et tätoveerimiskomme oli Venemaal üldiselt tundmata, välja arvatud meremeeste seas,⁴⁷ kuid nii must-valge see ei olnud. Tätoveerimine oli 19. sajandil muutunud küll moeks Vene meremeeste seas,⁴⁸ kuid see oli tuntud ka sõdurite, vangide ja sportlaste hulgas. Näiteks oli tätoveeritud Georg Lurichi kutsel sportima hakanud maadleja ja tõstja Aleksander Schneider, nagu tõendavad temast säilinud fotod.

Üldine suhtumine tätoveeringutesse tundus aga olevat pigem negatiivne, nagu näitab üks 1893. aastal ilmunud lühike arvamuskirjutus. Selles kirjutati, kuidas ameeriklaste seas levinud tätoveerimine on naeruväärne ja uskumatu, ning leiti, et kui Edison teaks, mille tema leiutatud elektripliiats kaasa tõi, oleks ta selle leiutamise ajal ära hävitanud.⁴⁹ Samas on huvitav märkida, et mitmel Venemaa keisririigi aristokraadil, sealhulgas viimasel tsaaril Nikolai II-l, olid tätoveeringud. Nikolai II sai oma draakoni tätoveeringu paremale käele 1891. aastal Jaapanis.⁵⁰ Kui võtta arvesse Arnold Rubini väidet, et enne tätoveerimise renessanssi (pidades silmas 1960. aastaid Ameerika Ühendriikides, võib Eesti aladel sellest rääkida alles 2000. aastate algusest) leidis tätoveeringuid peamiselt ainult kõrgklassi ja töölisklassi/madalama klassi seas ning alles tätoveerimise renessan-

⁴² Rozyski. – Livländische Gouvernements-Zeitung, 21.06.1891, lk. 4.

⁴³ Rozyski. – Livländische Gouvernements-Zeitung, 09.10.1900, lk. 620.

⁴⁴ A. J. Krusenstern. Voyage Round the World, in the Years 1803, 1804, 1805, 1806. London, 1813, lk. 156.

⁴⁵ H. L. Löwenstern. The First Russian Voyage Around the World. The Journal of Hermann Ludwig von Löwenstern. Fairbanks, 2003, lk. 96–98.

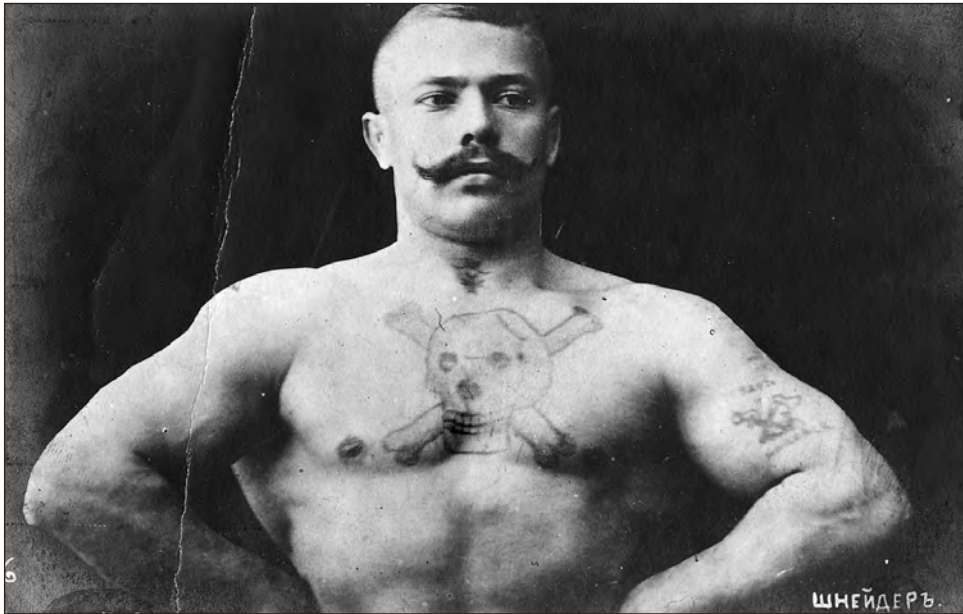
⁴⁶ E. Govor. Twelve Days at Nuku Hiva: Russian Encounters and Mutiny in the South Pacific. Honolulu, 2010, lk. 151.

⁴⁷ A. T. Sinclair. Tattooing – Oriental and Gypsy. – American Anthropologist 1998, nr. 3, lk. 370.

⁴⁸ E. Govor. „Speckled Bodies“: Russian Voyagers and Nuku Hivans, 1804. – N. Thomas, A. Cole, B. Douglas (koost.). Tattoo. Bodies, Art and Exchange in the Pacific and the West. London, 2005, lk. 71.

⁴⁹ Novaja amerikanskaja moda. – Revelskie Izvestija: gazeta mestnyx interesov, literaturnaja i poliitičeskaja, 22.07.1893, lk. 3.

⁵⁰ D. Keene. Emperor of Japan: Meiji and His World, 1852–1912. Columbia University Press, 2005, lk. 446.

Maadleja Aleksander Schneider. u 1910. Eesti Spordi- ja Olümpiamuseum SA. ESM F 38342A 6492

signa jõudis kehakaunistamine keskklassini,⁵¹ siis pole midagi üllatavat, et ka Eesti aladel leidis tätoveeringuid põhiliselt vaid alamklassi seas.

20. sajandi algul leidis Eestis tätoveerijaid näiteks Narva-Jõesuus,⁵² Tallinna vanalinnas⁵³ ning ka Tallinna sadamas.⁵⁴ Põhiliselt tegelesid tätoveerimisega endised või aktiivsed meremehed, kuid paljude tegutsejate kohta põhjalikum informatsioon puudub. Samuti ei ole teateid tätoveerimise salongi loomisest Eesti aladel.⁵⁵ Tätoveerimine käis käsitsi, tätoveerija joonistas kõigepealt motiivi inimese kehale ning seejärel torkis tindi sisse kastetud nõelaga selle järgi pildi.⁵⁶ Seetõttu oli kogu protsess aeglane ning vaevarikas. Pildid maksid vaid 20 kopikat ning eesti mehed eelistasid eelkõige südameid ja ankruid. Kuigi hind oli soodne, eelistas enamik eesti meremehi lasta tätoveeringud teha Hamburgis, sest seal olid hinnad veel odavamad. Samuti oli Hamburg tol ajal üks suurimaid tätoveerimiskeskusi Euroopas.⁵⁷

Kui enamasti lasid ennast 19. ja 20. sajandil tätoveerida mehed, siis mõnikord, kuigi harva, tegid seda ka naisterahvad. Üks Tallinna tätoveerija rääkis juhtumist, kui noor naine lasi terve oma keha tema juures katta. Motiivideks olid erinevad eksootilised taimed ja loomad, näiteks palmid, maod, lövi- ja tiigripead ning võõramaa linnud. Väidetavalt võttis kogu protsess aega kaks nädalat ning läks naisele maksuma 15 rubla, kuid ta teenis selle hiljem tagasi enese näitamisega laatadel.⁵⁸ Oma keha mainitud eksponeerimisviisi laatadel ja tsirkustes oli laialt levinud üle Euroopa ja Ameerika. Näiteks külastas 1894. aastal Eestit maailmakuulus tätoveeritud naine „La Belle Irene“, eesti-päraselt kuulutustes tõlgitud „Ilus Irene“ või „Kena Irene“, kes esitles enda üleni tätoveeritud keha nii Suurgildi hoones Tallinnas⁵⁹ kui ka Londoni võõrastemajas Tartus.⁶⁰

⁵¹ A. Rubin. The Tattoo Renaissance. – A. Rubin (toim.). Marks of Civilization. University of California, 1995, lk. 255.

⁵² Päevauudised. – Tallinna Uudised, 20.07.1914, lk. 3.

⁵³ Tätuirovka. – Revelskoje Slovo, 27.07.1917, lk. 3.

⁵⁴ Joonised inimese ihul. – Rahvaleht, 10.09.1929, lk. 6.

⁵⁵ Joonised inimese ihul, lk. 6; Kas tätoveerimine suurmoeks? – Uudisleht, 22.01.1939, lk. 7.

⁵⁶ Tätuirovka. – Revelskoje Slovo, 27.07.1917, lk. 3.

⁵⁷ Joonised inimese ihul, lk. 6.

⁵⁸ Samas.

⁵⁹ Nüüd veel ehk pärast ilmaski enam näha! – Postimees, 14.05.1894, lk. 4

⁶⁰ Naisterahvad prii. – Eesti Postimees ehk Nädalaleht, 28.05.1894, lk. 4.

Tätoverimine Eesti Vabariigis

Läbi terve lühikese esimese Eesti Vabariigi aja seostati tätoveeringuid ja tätoverimist eelkõige meremeestega. Seda seisukohta illustab hästi 1929. aastal ilmunud artikli „Joonised inimese ihul“ algus: „Pole vist ühtki tallinlast, kes poleks näinud mõnd inimkehale tätoveritud joonist. Saunas, mererannas, spordivõistlustel – kõikjal võib näha kaaskodanikke, kelle rinnal, seljal või käevarril ilutseb mingi tätoveritud pilt. Olgu see siis lihtne ankur käerandmel, naisterahva pea rinnal või mõni üsna keeruline mitmevärviline joonis seljal. Ja igaüks, kes näeb kurnast tätoveritud inimest, teab kohe: Sel kaaskodanikul on olnud kunagi mingi suhe merega.“⁶¹

Eesti noormehed, kes esimest korda laevale teenistusse asusid, ei suutnud ära oodata, millal nad oma esimese tätoveeringu saaksid teha. Sinine tätoveritud ankur oli esimene asi, millega noor meremees kriipsutas alla oma meremehelikkust. Pärast seda oli nõela all käinud isik osa grupist ning võis uhkelt väita, et on meremees.⁶² Eestis nägi tätoveritud kehasid põhiliselt madruste, laevajuhtide ja laevatehaste tööliste hulgas, neist enamik olid lasknud ennast tätoverida nooruses.⁶³ Selles tätoverimiskombes võib näha omamoodi initsiatsiooniriitust, kus tätoverimisprotsessi läbiteinu võeti grupi liikmeks, nii nagu 19. sajandi hulgused ja 20. sajandi vangid Nõukogude Venemaal hakkasid hulguste eeskujul tätoverimist kasutama vanade traditsioonide elushoidmiseks, grupi ühtsustunde loomiseks ja suhtlusviisiks, mida üritati võimude eest salajas hoida. Vanglas oli tätoverimisprotsess omamoodi siirderiitus, mille läbi võeti uustulnuk kriminaalsesse seltskonda vastu.⁶⁴ Nii meremeeste kui ka vangide siirderiitustes on võimalik leida paralleele maooride tätoverimisega Uus-Meremaal, kus tätoveeringuid tehti selleks, et isiku mõistusesse panna kõik grupi traditsioonid ja filosoofiad.⁶⁵

Eesti Rahva Muuseumi sanitaar-topograafilise arhiivi põhjal anti aastatel 1928–1938 välja „maakondade tervishoiulised kirjeldused“, millest ilmneb, et tätoverimine oli levinud mereäärsete elanike seas,⁶⁶ sisemaa maakondades tätoverimist ei nimetata. Kuigi pole ära toodud kasutatud motiive, on mainitud mõningad levinumad kohad kehal, näiteks Harjumaa oli tätoverimiskohtadeks labakäe selg, küünarvars, rind.⁶⁷ Samuti on Läänemaa tervishoiulises kirjelduses ära toodud, et tätoverimisel tarvitatakse sinist või punast värvi.⁶⁸ Eesti rannikualadelt leidis tätoverimist kõige vähem Virumaa randades, erandiks oli Käsmu, põhjuseks toodi suuremate sadamate puudumine.⁶⁹ See annab alust arvata, et tätoveritud inimesed kogunesid põhiliselt sadamate ümbrusesse. Seetõttu ei ole üllatav, et ka tätoverijateks olid põhiliselt merega seotud isikud ning neid leidis samamoodi kui Venemaa keisririigi ajalgi mitmetes mereäärsetes asulates/linnades, nagu näiteks Tõnis J. Häädemeestel⁷⁰ ja vana vene madrus J. Tallinnas.⁷¹ Samuti pidi Saaremaal leiduma tätoverijaid, sest Saaremaa Muuseumi kogudes on säilinud 1930. aastatest pärit tätoverimiseks kasutatav vahend.⁷²

Kinnipidamisasutustest ei kadunud tätoverimine Eesti Vabariigi ajal kuhugi ning oli väidetavalt laialt levinud,⁷³ aga selle kohta puudub igasugune statistika, kuid on näiteks teada, et 1936. aastal leiti läbiotsimisel kambritest tätoverimiseõel.⁷⁴ Põhilised säilinud andmed kinnipeetavate märgistuste osas pärinevad aastate 1940–1918 tagaotsimiskuulutustest. Enamasti otsitakse kurjategijaid taga

⁶¹ Joonised inimese ihul. – Rahvaleht, 10.09.1929, lk. 6.

⁶² Samas.

⁶³ Pildid inimese kehal. – Esmaspäev: Piltidega Nädalleht, 14.01.1929, lk. 3.

⁶⁴ A. M. Schrader. Branding the Other/Tattooing the Self, lk. 187–189.

⁶⁵ C. Lévi-Strauss. Structural Anthropology. New York, 1963, lk. 257.

⁶⁶ A. Rammul. Saaremaa tervishoiuline kirjeldus. Tartu Ülikooli Tervishoiu Instituut, 1928, lk. 43; A. Rammul. Pärnumaa tervishoiuline kirjeldus. Tartu Ülikooli Tervishoiu Instituut, 1930, lk. 39; A. Rammul. Virumaa tervishoiuline kirjeldus. Tartu Ülikooli Tervishoiu Instituut, 1931, lk. 61; A. Rammul. Harjumaa tervishoiuline kirjeldus. Tartu Ülikooli Tervishoiu Instituut, 1937, lk. 49.

⁶⁷ A. Rammul. Harjumaa tervishoiuline kirjeldus, lk. 49.

⁶⁸ Samas, lk. 42.

⁶⁹ A. Rammul. Virumaa tervishoiuline kirjeldus, lk. 61.

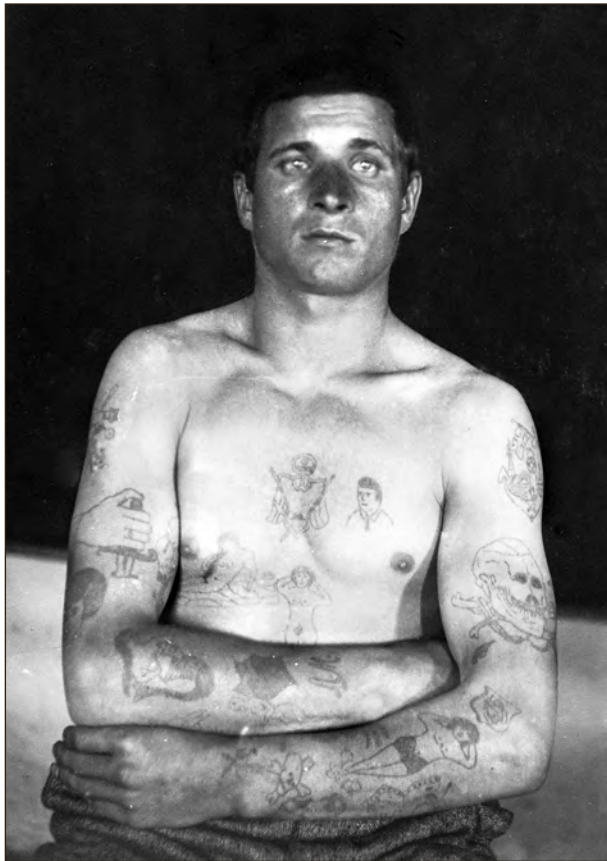
⁷⁰ Tätoverimine Häädemeestel. – Esmaspäev: Piltidega Nädalleht, 31.01.1927, lk. 3.

⁷¹ Pildid inimese kehal. – Esmaspäev: Piltidega Nädalleht, 14.01.1929, lk. 3.

⁷² Saaremaa Muuseum SA, SM_9988:23 E.

⁷³ Märkmeid vanglast. – Rahva Hääl, 05.03.1933, lk. 3.

⁷⁴ U. Ilm. Eesti Vabariigi vanglad 1918...1940. Tallinn: RAS Kommunaalprojekti trükikoda, 1995, lk. 55.

Aleksander Mölder. 1923. Rahvusarhiiv, EFA.312.A.230.295

kriminoloogidele, põhiliselt kriminoloogia kahe suurkuju, prantslase Alexandre Lacassagne'i ja Itaalia positivistliku koolkonna ning kriminaalse antropoloogia rajaja Cesare Lombroso teostele. Käbin lõpetas artikli arvamusega, et Eestis leidub tätoveeringuid vähem kui lõunapoolsetes riikides, eriti Itaalias ja Prantsusmaal.⁷⁵ Kuigi Eestis puudusid tätoveeringuid uurivad teosed, siis dr. R. Roots 1938. aastal koostatud raamatus „Kohtuarstiteadus“ on XXI peatükis „Isiku samasuse kindlakstegemine“ ühe võimalusena välja toodud ka tätoveeringud, mille kohta Roots ise kasutab prantsuse keelest tuletatud terminit „tatuaažid“. Ta liigitas tätoveeringud mitmesse rühma: usulise sisuga, patriootiliste motiividega, elukutse sümbolid, armastuse motiivid, erootilised. Lõpetuseks leidis Roots, et kuigi tätoveeringuid võib leida ka kurjategijatel, on see komme sageli seotud siiski teatavate elukutsetega, nagu näiteks meremehed.⁷⁸ Käbini ja Roots kirjutiste puhul on huvitav nende terminikasutus: nad mõlemad kasutavad tätoveeringu asemel prantsuspärast terminit „tatuaaž“, prantsuse keeles *tatouage*, mis arvatavasti tuleb sellest, et nad mõlemad on tutvunud Alexandre Lacassagne'i teostega ning võtnud sealt üle keelekasutuse, seevastu Eesti Vabariigi aegsetes artiklites ning ajalehtedes on muidu kasutusel eelkõige saksapärane termin „tätoveering“, saksa keeles *Tätowierung*.

Kui Eestis tätoveeringuid puudutavad uuringud puudusid, siis Nõukogude Venemaal viis Mihhail Nikolajevitš Gernet 1924. aastal läbi uurimise Moskva kinnipidamisasutustes. Gernet tõi välja, et Venemaal puudusid varasemad uuringud kurjategijate tätoverimiskommete kohta ja

nende tunnuste järgi, sealhulgas on kirjeldatud tätoveeringuid. Samuti on säilinud Võru kriminaalpolitsei albumis kolme tätoveeritud kinnipeetava pildid,⁷⁵ mis annavad visuaalse ülevaate kehakaunistuste väljanägemisest Eesti vanglates. Tihti olid tätoveeringud oluliseks abivahendiks kriminaalpolitseile kurjategijate tabamisel, nagu näiteks 1937. aastast pärit juhtumis, kus Haapsalus püüdis naine varga kinni ning hoidis teda paigal, kuni politsei kohale ilmus. Varas oli algselt valetanud oma nimeks Aleksander Ruba, kuid tänu ta kõhul olevale tätoveeritud laevale suutsid kriminaalametnikud kindlaks teha ta tegeliku nime. Tegemist oli Harku vanglast põgenenud Robert Kelderiga.⁷⁶

Seost isikutuvastamise ja tätoveeringute vahel märkasid 19. ja 20. sajandil kriminoloogid üle Euroopa, hakates koguma materjale kinnipeetavate kohta ning neid uurima ja tõlgendama. Eestis sellealased uurimused puudusid, nagu rõhutas dr. Reinhold Käbin 1930. aastal ilmunud artiklis „Kõnelevad armid“, milles ta andis lühikese ülevaate tätoveeringutest ning nende tähendustest, tuginedes erinevatele

⁷⁵ RA, EFA.312.A.230.295; RA, EFA.312.A.230.271; RA, EFA.312.A.230.294.

⁷⁶ Naissuvitaja püüdis varga kinni. – Uudisleht, 08.07.1937, lk. 2.

⁷⁷ R. Käbin. Kõnelevad armid. – Nool (Tartu), 24.05.1930, lk. 9.

⁷⁸ R. Roots. Kohtuarstiteadus. Tartu, 1938, lk. 246–257.

samuti puudus vene keeles kirjandus välismaa kurjategijate tätoveerimise kohta.⁷⁹ Gernet leidis, et 1334 uuritavast olid tätoveeritud ainult 198 ehk 14,8% kinnipeetavatest, neist omakorda olid 70% saanud oma tätoveeringud vanglates.⁸⁰ Samuti annab ta ülevaate tätoveeringute motiividest 1924. aastal Moskva noortevanglas, leides, et enim tätoveeritakse ankruid ja südameid (86 tätoveeringust 21), religioosseid sümboliteid (14), tekste (14), naiste figuure ja päid (12), linde ja liblikaid (9).⁸¹ Nimetatud uurimus, olles tehtud küll Nõukogude Venemaa pinnal, annab sellegipoolest ülevaate tätoveerimise motiividest 1920. aastatel. Muidugi tuleb arvestada sellega, et motiivid, mis olid levinud Moskva vanglas, ei pruukinud olla levinud Eesti vanglates ja *vice versa*. Kui võrrelda Gerneti välja toodud motiive eelnevalt mainitud 1923. aasta Võru kriminaalpolitsei tagaotsitavate tätoveeritud kriminaalide piltidega, saab märgatava erinevusena kohe välja tuua religioosete sümbolite puudumise Eesti kinnipeetavate hulgas (nende kolme pildi põhjal), mis riikide religioosse tausta võrdlemisel (ajalooliselt on Venemaa rohkem usklik kui Eesti) ei ole midagi imeks panda- vat. Samas leidis religioosseid sümboliteid, nagu ristid ja Jeesuse kujutised, erinevate meremeeste hulgas, näiteks meremehel Martin Preisil oli rinna peale tätoveeritud Jeesuse kuju,⁸² mis näitab, et vähemalt meremeeste seas olid religioossed sümbolid levinud ka Eestis. Kuidas oli lugu aga kinnipeetavatega, on keeruline öelda, sest arhiivides leiduv materjal annab tätoveeringute kohta kesise tulemuse. Vaadanud läbi 950 arhivaali 2395-st Tartu Ringkonnakohtus varguses süüdistatud isikute kohta,⁸³ leidsin, et tätoveeringud on eriliste tunnuste all ära toodud ainult seitsmel isikul ja motiivid välja toodud neist kahel.⁸⁴ Samuti on toimikutes jäetud tätoveeringud märkimata mitmel isikul, kelle kohta oli teada, et nende kehal olid tätoveeringud.⁸⁵ Seetõttu võib väita, et tihti ei kirjutanud ülekuulajad tätoveeringuid eriliste tunnuste alla ja palju sõltus uurijast, mida ta pidas oluliseks üles märkida.

Nii nagu Vene keiserriigis, leidis ka Eesti Vabariigis mitmeid tätoveeritud raskejõustiklasi. Tuntumateks neist on Tartu Kalevi poksija Aleksander Tedre, Eesti mitmekordne tõstemeister Max Oley, maadleja Albert Kusnets, Artur Kukkk⁸⁶ ja maadleja Osvald Laan. Ei ole teada, kus keegi neist ennast tätoveerida lasi, kuid vähemalt Albert Kusnetsi puhul võib oletada vanglat, sest tal oli korduvalt varastamisega probleeme.⁸⁷

Kuigi tätoveerimist leidis esmapilgul Eesti Vabariigis rohkem kui Vene keiserriigi ajal, siis võib see tuleneda sellest, et Eesti Vabariigi ajast on säilinud rohkem andmeid tätoveerimise kohta. 1939. aastal ilmus Uudislehes artikkel „Kas tätoveerimine suurmoeks?“, mis arutles selle üle, miks tätoveerimine ei olnud Eestis saavutanud samasugust populaarsust nagu Londonis, mille jäljendamist peeti ühiskonnas heaks tooniks. Autor leidis, et põhjus seisnes nn. kaua valitsenud saksa orientatsioonis, mis tätoveerimist seostas laevameeste, sadamatöölaliste ja üldse „alama rahva“ kombega.⁸⁸ Ehkki tätoveerimine ei suutnud muutuda nii laialt populaarseks, nagu see oli 20. sajandi Inglismaal, leidis endiselt nõudlus tätoveerijate järele. Seda tõestavad ajalehekuulutused, kus otsitakse tätoveerijaid,⁸⁹ ning artiklid tätoveeringutest vabanemise kohta,⁹⁰ kus üks variant on võikam kui teine, nagu näiteks nõelaga uuesti torkimine ning seejärel piimaga määrimine.⁹¹ Nii nagu 19. sajandil, oli ka 20. sajandi algul tätoveerimine Eestis peamiselt meestepõhine ning

⁷⁹ M. Gernet. *Tätuirovka v mestax zaključeniija g. Moskvy.* – M. N. Gernet (toim.). *Prestupnyj mir Moskva.* Moskva, 1924, lk. 218–219.

⁸⁰ Samas, lk. 234–237.

⁸¹ Samas, lk. 246.

⁸² Teate palumine. – *Koit*, 22.07.1911, lk. 4.

⁸³ RA, ERA.1947.4.24.

⁸⁴ Nendeks olid Reim Robert-Karl, kelle paremale käele oli tätoveeritud ankur, ja Erich Grünberg, kelle vasaku käe randmele oli tätoveeritud kolp. RA, ERA.1947.1.10893; RA, ERA.1947.1.10541.

⁸⁵ Näiteks olid tätoveeritud kriminaalid Aleksander Mölder ja Nikolai Waher, kelle tätoveeritud kehad on jäädvustatud Võru kriminaalpolitsei albumis. Vt. viide 74.

⁸⁶ V.s. Sport 25-aastane. – *Uudisleht*, 18.11.1937, lk. 14.

⁸⁷ Sport. – *Päewaleht*, 13.10.1923, lk. 6; Maadleja Kusnets mõisteti vangi. – *Päewaleht*, 15.03.1934, lk. 5.

⁸⁸ Kas tätoveerimine suurmoeks? – *Uudisleht*, 22.01.1939, lk. 7.

⁸⁹ Otsitakse vilunud tätoveerijat. – *Postimees*, 15.11.1922, lk. 6; Otsitakse isikut. – *Postimees*, 18.04.1935, lk. 8.

⁹⁰ Mõndasugust. – *Esmaspäev: Piltidega Nädalleht*, 03.04.1923, lk. 8; Pildid inimese kehal. – *Esmaspäev: Piltidega Nädalleht*, 14.01.1929, lk. 3; Joonistage minu kehale. – *Uudisleht*, 28.08.1929, lk. 8; Minu nina ei meeldi mulle! – *Tallinna Post*, 06.04.1930, lk. 6.

⁹¹ Pildid inimese kehal. – *Esmaspäev: Piltidega Nädalleht*, 14.01.1929, lk. 3

tätoveeritud naisterahvaid leidus harva, pigem kujutati naisi meeste tätoveeringute motiivides.

Seos tätoveerimise ja meremeeste vahel püsis tugevalt Eesti Vabariigi ajal, vähemalt ajalehtede näitel, kuigi väidetavalt ei meeldinud noortele meremeestele enam tätoveerimine.⁹² Sarnase mõtte on välja toonud Ieva Lībiete, kes kirjutades tätoveerimisest Lätis 1920.–1930. aastatel, nentis, et tätoveerimine, olles küll meremeestele kõige omasem tunnus, oli 1930. aastatel nende hulgas välja suuremas.⁹³

Nõukogude Eesti

Koos Teise maailmasõjaga ning vahelduva Natsi-Saksamaa ja Nõukogude Liidu okupatsiooniga muutus vaikselt ka suhtumine tätoveeringutesse. Kui Eesti Vabariigi ajal leidus ajalehtedes ning ajakirjades küllaldaselt informatsiooni tätoveerimise kohta nii Eestist kui ka välismaalt, siis nõukogude perioodil see vähenes märgatavalt ning vähesed ilmunud uudised puudutasid vaid kinni-peatavaid või Kolmanda Riigi koledusi – kas siis Auschwitzis sunniviisiliselt mürgistatud juutide puhul⁹⁴ või eestlaste veregrupimürgistuse kohta, mis läks paljudele maksma elu, sest näitas, et isik oli teeninud SS-üksuses, ning mille tõttu ta hukati või vangistati.⁹⁵

Tätoveerimine oli Nõukogude okupatsiooni vältel levinud peamiselt erinevates nn. maskuliinsetes kinnistes ja poolkinnistes keskkondades, enamasti vanglates ja sõjaväes. Samuti on oluline välja tuua, et kuigi tätoveeringuid tehti ka väljaspool neid institutsioone, siis oli vanglates tätoveerimine kõige rikkalikum ning mõjutas palju vanglamüüridest väljaspool olevat tätoveerimiskultuuri. Seda peamiselt läbi tätoveeringutes kasutatavate sümbolite, mida noored poisid jäljendasid näiteks kutsekoolides.⁹⁶ Seetõttu ei ole üllatav, et läbi terve Nõukogude Eesti perioodi seostati tätoveerimist eelkõige nn. teistega, mingi kindla vähemusega üldises kogukonnas. Seda väljendavad ka popkultuuris levinud filmid ja sarjad. Näiteks 1973. aasta 12. mail linastunud multifilmi „Oota sa!“ episood 7 lõppeb stseeniga, kus hunt tõmbab madrusesärgi eest lahti ning paljastab rinnale tehtud tätoveeringu noolega läbi torgatud jänesest koos sarja tunnuslausega „Ну, погоди!“.⁹⁷ Hunti on küll selles osas kujutatud meremehena, kuid kui vaadata hundi tegelaskuju läbi terve sarja, siis on ta kõige ehtsam huligaan, kes vandaalitseb ja suitsetab. Seetõttu ei ole midagi imestada, et talle omistati tätoveering, vastukaaluks jänesele, kes kujutab endast head ja kuulekat Nõukogude Liidu kodanikku. Samamoodi võib vaadata 1977. aasta episoodifilmi „Karikakramäng“ kolmandat lühifilmi „Tätoveering“, kus Marguse tegelaskuju laseb endale tätoveeringu teha, näidates seda isale lausega: „Isa, ma lasin endale linnu teha!“, mille peale vihane ja pettunud isa käratab: „Ja ongi kõik ... nahk raisus! Sellest ei saa enne lahti, kui sulle kirstukaas peale pannakse.“⁹⁸ See peegeldab hästi nõukogudeaegsete inimeste suhtumist tätoveeringutesse, sest enamasti seostati tätoveeringuid marginaalsete inimgruppidega.

Kuna seos vangide ja tätoveeringute vahel on nõukogude ajal kõige tugevam, on peaaegu kõik avaldatud trükiseid mõeldud korrakaitsjatele nn. õppematerjalina, et nad tunneksid tätoveeringuid ja nende tähendusi. Näiteks 1988. aastal Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi välja antud „Kuritegelik subkultuur tätoveeringutes, žestides, slängis“, 1992. aastal Uno Ilma koostatud „Tapa erikooli tätoveeringud ja släng“ ning 1992. aastal Eesti Sisekaitseakadeemia üllitatud „Kuritegelik subkultuur tätoveeringutes“ sarnanesid Arkadi Bronnikovi ja Danzig Baldajevi tätoveeringute fotode ja informatsiooni kogudega Nõukogude Venemaa vanglatest, mida on hilisemalt korduvalt publitseeritud. Laiemat populaarsust saavutasid selleteemalised raamatud väljaspool Venemaad inglise keeles, näiteks 2014 ilmus „Russian Criminal Tattoo Police Files“ ja kolmeosaline „Russian Criminal Tattoo Encyclopaedia Volume I–III“. Kolmeks eristuvaks teoseks Eestis (nende sisu

⁹² Joonised inimese ihul. – Rahvaleht, 10.09.1929, lk. 6.

⁹³ I. Lībiete. Skins. Collection of Tattooed Skin Specimens at Riga Stradins University Anatomy Museum. Riga, 2020, lk. 60–61.

⁹⁴ Tartlase vintutusi fashistide surmalaagris. – Postimees, 22.03.1945, lk. 3.

⁹⁵ Kadunuks peetud sõdur ilmus välja. – Vaba Eesti Sõna, 15.04.1954, lk. 5.

⁹⁶ O. Poll. Fotonäitus „Isa, ma lasin endale linnu teha“. – Tätoveerimisest Nõukogude Eestis. Magistriprojekt. Tartu Ülikool, etnoloogia osakond, 2022, lk. 47.

⁹⁷ Nu, pogodi! 1973. Hooaeg 1, episood 7. Režissöör Vjačeslav Kotjonotškin. Eetrisse lastud 12.05.1973. (Soojultfilm), 09:25.

⁹⁸ Karikakramäng: Tätoveering. Režissöör Peeter Simm (Tallinnfilm, 1977), 1:04:01.

Suur-Patarei vanglas – tätoveeritud vang istub voodil. 1992. Foto: Albert Truuväärt. Rahvusarhiiv. EFA.204.0.262514

rohkuse tõttu) saab pidada 1993. aastal ilmunud Rudolf Haari „Roos on varaste lill“, 1996. aastal trükivalgust näinud Raul Kaasiku „Ma... seda õnne!“ ja Uno Ilma 1999. aastal kaitsitud magistritööd „Süüdimõistetute kriminaalne subkultuur slängis ja tätoveeringutes“, kuigi ka need kolm teost keskenduvad põhiliselt vaid vanglatätoveeringutele.

Kui tihti on erinevad uurijad ja ametnikud välja toonud Nõukogude Liidu vangide tätoveeringute tähenduste tähtsuse,⁹⁹ siis endine vang Raul Kaasik on väitnud oma teoses, et Eesti kinnipidamiskohtades kaotasid tätoveeringud oma traditsioonilise tähenduse juba alates 1975. aastast ning 1980. aastatel hakkas Rummu vanglas tekkima Aasia kultuuri mõjutustega tätoveeringuid ning et tätoveeringute tähendust teadsid vaid selle kandja ja tegija.¹⁰⁰ Seepärast on võimalik 1980. aastatest alates rääkida individuaalse esiletõusust läbi tätoveerimisprotsessi, vastukaaluks varasemale gruppidentiteedi loomisele.¹⁰¹ Tätoveeringute traditsiooniliste tähenduste kaotamisel võis rolli mängida ka asjaolu, et Eestis ei kandnud aastatel 1980–1975 vabadusekaotuslikku karistust „seaduslikud vargad“,¹⁰² mis ilmselt mõjutas seda, kuidas ja milliseid sümboleid kasutati, erinedes seejuures suuresti sümboolidest, mis olid levinud ülejäänud Nõukogude Liidus, kus varaste traditsioonid olid ajaloo tõttu sügavamalt juurdunud. Samuti võisid tätoveeringute tähendused regiooniti erineda, näiteks puudusid Eestis teadmised paljude sõrmustätoveeringute tähenduste osas.¹⁰³

Kui Nõukogude Eestis vähenes tätoveeringute mainimine ning seda seostati ajakirjanduses ning rahva kollektiivses mälus peamiselt kriminaalsusega, siis sellele vastandusid täielikult Ameerika

⁹⁹ A. Bronnikov. Russian Criminal Tattoo. Police Files Volume 1. London: FUEL Publishing, 2014, lk. 15; A. Plutser-Sarno. The Language of The Body and Politics: The Symbolism of Thieves Tattoos. – D. Murray, S. Sorrel (eds.). Russian Criminal Tattoo. Encyclopaedia Volume I. London: FUEL Publishing, 2009, lk. 27; R. Haar. Roos on varaste lill. Tallinn: Olion, 1993, lk. 28.

¹⁰⁰ R. Kaasik. Ma... seda õnne! Tartu: Greif, 1996, lk. 81.

¹⁰¹ O. Poll. Fotonäitus „Isa, ma lasin endale linnu teha“. – Tätoveerimisest Nõukogude Eestis. Magistriprojekt. Tartu Ülikool, etnoloogia osakond, 2022, lk. 37

¹⁰² U. Ilm. Süüdimõistetute kriminaalne subkultuur slängis ja tätoveeringutes. Magistritöö. Tallinna Pedagoogikakool, psühholoogia osakond, 1999, lk. 25.

¹⁰³ R. Kaasik. Ma... seda õnne!, lk. 90.

Ühendriigid, kus 1960. aastatel toimusid tätoveerimiskultuuris suured muutused, mida hiljem on hakatud Arnold Rubini eestvedamisel kutsuma tätoveerimise renessansiks.¹⁰⁴ Enne 1960. aastat olid Ameerika Ühendriikides tätoveerijateks enamasti kunstihariduseta töölisklassist pärit isikud ja ka klientideks olid enamasti sinikrae taustaga meesterahvad,¹⁰⁵ kuid koos tätoveerimise renessansiga hakati tegema ainulaadseid suuremaid tellimustöid, vastukaaluks varasematele väiksematele *flash*-idele, mitmekesisus klientuur, hakkas tekkima rohkem naissoost kliente jne.¹⁰⁶ Rubin leiab, et need muutused mõjutasid tätoveerimiskultuure teistes maailmaosades,¹⁰⁷ kuid Nõukogude Eestis seda mõjutust näha ei ole. Eestis puudusid tätoveerimissalongid ja kogu tätoveerimisprotsess oli algeline. Tätoveerijateks olid endiselt enamasti isikud, kellel puudus kunstiharidus, ja tihti oli tätoveerijaks tätoveeritav ise või tema tuttav. Erinev oli olukord sõjaväes ning vanglates, kus tätoveerijaks võisid sattuda ka kunstitaustaga isikud.¹⁰⁸ Vanglates olid tätoveerijad nõutud spetsialistid ning ametina täiesti olemas.¹⁰⁹ Erinevalt Ameerika Ühendriikidest toimus Nõukogude Eestis tätoveerimine peamiselt käsitsi nõelaga torkides. Esimene suurem muutus toimus alles 1970. aastate keskpaigas, kui vanglates võeti kasutusele isehitatud tätoveerimismasinad, mis tõstsid tätoveerijate efektiivsust ning tätoveeringute visuaalset kvaliteeti. Ülejäänud Nõukogude Liidus jäi aga tätoveerimine oma algelisse olekusse.¹¹⁰ Endiselt kasutati tätoveerimistindiks käepäraseid vahendeid, eriti sage oli tušš nimega Kalmaar. Vanglates pidid aga vangid leiutama viise, kuidas ja millest tinti teha. Levinumaks oli kummi põletamisel tekkinud tahma segamine tätoveeritava uriiniga, mõningates kohtades segati sisse ka seebivett ja suhkrut.¹¹¹ Selline „tindi“ saamise moodus oli levinud terves Nõukogude Liidu vanglasüsteemis.¹¹² Esimesed märgid tätoveerimise renessansist ja tätoveerimise professionaalseerumisest tekivad alles taasiseseisvunud Eestis 1993. aastal, mil avati Eesti esimene tätoveerimissalong,¹¹³ kuid täielikult saab sellest rääkida alles 2000. aastate algul.

Kokkuvõte

Tätoveerimise arengulugu Eesti aladel on rikkalik ning nüansirohke. Tänapäevase tätoveerimiskultuuri algupära on võimalik vaadata sümbioosina Venemaa keisririigi aegsetest sunniviisilistest märgistustest, millest hilisemalt arenes välja tätoveerimine Nõukogude Liidus, ning 19. ja 20. sajandi meremeeste tätoveerimiskommetest. Seetõttu on tätoveerimine Eestis olnud ajalooliselt seotud peamiselt erinevate meeste domineeritud subkultuuridega ning algselt just meremeestega, nagu tõendavad erinevad materjalid nii ajalehtedest kui ka arhiividest. Koos Nõukogude okupatsiooniga 1944. aastal asendus varasemalt domineerinud meremeeste tätoveerimiskultuur Nõukogude Liidu vanglatest tulnud varaste tätoveerimiskultuuriga, mis aegamööda asendas rahva mälus pikalt eksisteerinud tätoveeritud meremehe stereotüübi tätoveeritud kriminaaliga. Kuigi Nõukogude Liidust tulnud vangla tätoveerimise traditsioonid ei suutnud Eestis nii tugevalt kinnituda kui Nõukogude Venemaal, suutis rahva kollektiivsesse mällu tekkida arusaam tätoveeritud isikust kui kellestki kriminaalsest. Seetõttu seostati läbi kogu Nõukogude Eesti perioodi, kuid ka varases taasiseseisvunud Eestis tätoveerimist peamiselt kurjategijatega. Tätoveerimise arenemist Eesti aladel on seetõttu võimalik vaadata kui muutust marginaalsest kultuuriosast tavapäraseks, kus läbi ajaloo on tätoveerimist seostatud erinevate subkultuuridega, kuid läbi tätoveerimise renessansi taasiseseisvunud Eestis on tätoveerimine kinnitanud ennast normaliseeritud osana kultuurist.

¹⁰⁴ A. Rubin. *The Tattoo Renaissance*. – A. Rubin (toim.). *Marks of Civilization*. University of California, 1995, lk. 233.

¹⁰⁵ Samas, lk. 234.

¹⁰⁶ Samas, lk. 235.

¹⁰⁷ Samas, lk. 233.

¹⁰⁸ O. Poll. Fotonäitus „Isa, ma lasin endale linnu teha“, lk. 33.

¹⁰⁹ R. Kaasik. *Ma... seda õnne!*, lk. 100.

¹¹⁰ O. Poll. Fotonäitus „Isa, ma lasin endale linnu teha“, lk. 32.

¹¹¹ Samas, lk. 33.

¹¹² A. Bronnikov. *Russian Criminal Tattoo*, lk. 7.

¹¹³ Eesti esimene tätoveerimissalong on avatud. – *Post: Rahva Tõeline Hääl*, 01.11.1993, lk. 2.